

A Comparative Study of Extracurricular Activities in Iran and South Africa

Mohammad Ramazani Khanwani^{1*}, Gholamreza Akbarnejad²

1. M.A. Student of Educational Management, Farhangian University, Tehran, Iran

2. M.A. Student of Educational Management, Farhangian University, Tehran, Iran

(Received: November 14, 2023; Accepted: January 21, 2024)

Abstract

The aim of the current study is to compare the extracurricular activities of the educational systems in Iran and South Africa. This research was a qualitative study using George Bereday's comparative model method, including four stages of description, interpretation, comparison, and juxtaposition. The study compared the extracurricular activities in the educational programs of South Africa and Iran using an analytical-inferential approach. The required data to answer the research questions was collected through library documents, websites, and scientific articles. The importance of this field of educational activities is in the effectiveness of the goals of the curriculum and some similarities such as the content of the curriculum, the centralized educational system, and the basis of curriculum planning between the structures of the educational system of the two countries. The findings indicated that in the area of goals and content of extracurricular activities, Iran emphasizes more on general and religious goals, and the implementation environment is mainly restricted to the school, with no specific time allocated for these activities. In contrast, while being similar to Iran in terms of cultural issues, South Africa has more breadth and diversity in its goals and content for extracurricular activities, and performs these activities at specific times, mainly in specialized clubs. This research can help the officials of Iran's education system in terms of reflection, review, and policymaking, take advantage of South Africa's experiences in the field of extracurricular activities, and take effective steps to further improve this area of Iran's education system.

Keywords: Comparative studies, Educational activities, Extracurricular activities, Iran, South Africa.

* Corresponding Author, Email: mohammadrmzani60@gmail.com

مطالعه تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه آفریقای جنوبی با ایران

محمد رضانی خانوانی^{۱*}، غلامرضا اکبرنژاد^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۱)

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه نظام تربیتی آفریقای جنوبی با ایران است. این پژوهش یک مطالعه کیفی با استفاده از روش الگوی تطبیقی جورج، بردی بود شامل چهار مرحله توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه؛ که با رویکرد تحلیلی-استنباطی فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی را در آفریقای جنوبی با ایران مقایسه کرده است. اطلاعات لازم برای پاسخ به سوالات پژوهش از طریق اسناد کتابخانه‌ای، سایت‌ها و نیز مقالات علمی جمع‌آوری شد. ضرورت این مطالعه؛ اهمیت این حوزه از فعالیت‌های آموزشی در اثربخشی اهداف برنامه درسی و برخی شباهت‌ها مثل محتوای برنامه درسی، نظام متمرکز آموزشی و مبنای برنامه ریزی درسی بین ساختار نظام آموزشی دو کشور است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در حوزه اهداف و محتوا فعالیت‌های فوق برنامه، ایران بیشتر بر اهداف کلی و اعتقادی تأکید و عمدتاً محیط اجرا منحصر به مدرسه و نیز زمان معینی برای آن مشخص نشده است؛ اما آفریقا جنونی در حوزه اهداف و محتوا ضمن شباهت با ایران در توجه به مسائل فرهنگی خود، گستردگی و تنوع بیشتری در زمینه اهداف، محتوا به نسبت ایران داشته و فعالیت‌ها را در زمانی مشخص و عمدتاً در باشگاه‌های تخصصی اجرا می‌کند. این پژوهش می‌تواند از حیث تأمل، بازنگری و سیاستگذاری به مسئولان نظام تربیتی ایران کمک نماید، با بهره‌گیری از تجارب آفریقای جنوبی در عرصه فعالیت‌های فوق برنامه، گام‌های مؤثری را برای بهبود هر چه بیشتر این حوزه از نظام تربیتی ایران بردارند.

واژگان کلیدی: آفریقای جنوبی، ایران، فعالیت‌های آموزشی، فعالیت‌های فوق برنامه، مطالعات تطبیقی.

مقدمه

یکی از ویژگی‌های آموزش و پرورش امروزی در جهان، توجه ویژه به فعالیت‌هایی است که دانش‌آموزان در بیرون از کلاس و یا در مدرسه انجام می‌دهند. این قبیل فعالیت‌ها که معمولاً با توجه به برنامه درسی تدوین می‌شوند، مکمل برنامه درسی بوده و اگر به درستی به اجرا درآیند محیطی سرشار از انعطاف‌پذیری و آزادی و حس کنجکاوی را محیا می‌کنند؛ که احساس تعلق و علاقه کودک را به فعالیت‌های آموزشی بر می‌انگیزد، و در رشد تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر خواهد بود. در واقع، فعالیت‌های فوق برنامه بستری را برای فراگیر فراهم می‌آورد تا به علایق و استعداد‌های خود توجه کرده و در جهت رشد و تعالی آن‌ها قدم بردارد. به اعتقاد مربیان آموزش و پرورش علاقه و تلاش؛ با آموزش در هم تنیده است. علاقه موجب توجه و توجه باعث فهم مطلب و یادگیری می‌شود؛ بدون علاقه حرکت و پیشرفتی نیز وجود ندارد (ابراهیمی فر و اخوان، ۱۳۹۲). پس برای دستگاه تعلیم و تربیت هر کشوری لازم است در راستای این مهم وارد عرصه شده و زمینه‌های اجرایی این فرایند را فراهم بیاورد (کاظمی، ۱۳۷۸). فعالیت‌های فوق برنامه را فعالیت‌هایی می‌داند که به صورت قانونی جزء برنامه‌های مدرسه محسوب می‌شوند و معمولاً با توجه به برنامه درسی مدرسه به رسمیت شناخته می‌شوند و شامل بحث و گفت و گو (مناظره)، تئاتر، انتشارات مدرسه. این برنامه‌ها زیر نظر مدرسه انجام می‌گیرد و با توجه به سال تحصیلی تغییر می‌کنند. فعالیت‌های فوق برنامه با فعالیت‌هایی مثل آموزش‌های دوران کودکی^۱، برنامه درسی^۲، آموزش مهارت‌های ضروری^۳، فعالیت‌های خارج از مدرسه^۴، آموزش در فضای باز^۵، و آموزش برای گذراندن اوقات فراغت^۶، اجتماعی کردن^۷ و فراتر از کلاس^۸ در ارتباط بوده و اهدافی از قبیل درونی‌سازی مفاهیم برنامه درسی، آموزش و تعمیق مهارت‌های زندگی و آموزش کاربرد آن در زندگی واقعی و روزمره،

-
1. Childhood education
 2. Syllabus
 3. Teaching essential skills
 4. Out of school activities
 5. Open doors educational
 6. Education for leisure time
 7. Socializations
 8. Extra class

غنی‌سازی برنامه درسی با تأکید بر اهداف محلی و منطقه‌ای و جهانی، بهسازی و روزآمدکردن فرایند یاددهی و یادگیری، بسترسازی برای توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان و پرورش استعدادهای خاص آنان و همچنین ایجاد حس مهم‌بودن در نظر دانش‌آموز و تولد حس تعلق و علاقه به یادگیری را مورد نظر دارد (قاسم‌پور، ۱۳۸۹). دوره ابتدایی: دوره ابتدایی دوره آموزشی رسمی، عمومی و اجباری کودکان است. دوره ابتدایی به لحاظ رشد، تربیت و تکوین شخصیت کودکان دوره بسیار مهمی است. این دوره را دوره اطاعت، تأدیب، خلاقیت و بروز استعدادهای عمومی هم گفته‌اند. این سطح از آموزش به نام‌های تعلیمات ابتدایی، تعلیمات اجباری، آموزش همگانی و آموزش عمومی خوانده شده است. سرمایه‌گذاری برای این دوره و توجه به بهبود کمی و کیفی آن، زمینه را برای توفیق دانش‌آموزان در دوره‌های تحصیلی بعد فراهم کرده و افت تحصیلی و تربیتی آنان را در این دوره کاهش می‌دهد (آقازاده، ۱۳۸۶). در این زمینه سهم قابل ملاحظه‌ای را برای فعالیت‌های فوق برنامه را در این دوره باید همواره در نظر داشت. برنامه درسی: برنامه درسی فرایندی است رسمی یا غیر رسمی که از طریق آن، یادگیرنده با نظارت مدرسه، معلوماتی را کسب می‌کند و شیوه درک آن‌ها را در می‌یابد، مهارت‌هایی را فرا می‌گیرد و نگرش، ارزش‌گذاری و ارزش‌ها را تغییر می‌دهد (شریعتمداری، ۱۳۷۵). مهارت‌های زندگی: مجموعه توانایی‌هایی که فرد را قادر می‌کند تا با برقراری ارتباط با اجتماع و دیگران سازگاری لازم را کسب کرده و نیازهای خود را نیز از این طریق تأمین کند (کاظمی، ۱۳۷۸). فعالیت‌های فوق برنامه به منظور حفظ انگیزه و ایجاد چالش در یادگیرنده، به منظور تجربه در فضای آزاد، در عین حال مرتبط با برنامه درسی تدوین می‌شوند. دامنه‌ای که برای فعالیت‌های فوق برنامه در نظر گرفته می‌شود، از داخل مدرسه تا بیرون مدرسه را شامل می‌شود. این فعالیت‌ها تقریباً غیر رسمی، به کلاس و حتی گاهی به مدرسه محدود نیستند و بیش از هر عامل دیگر از میزان علاقه، تجربه و قدرت ابتکار معلم و دانش‌آموزان و مدرسه متأثر می‌شوند. این گونه فعالیت تربیتی را در مقابل فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده رسمی، فعالیت‌های فوق برنامه یا فعالیت‌های غیر رسمی می‌نامند (مصطفی‌زاده، ۱۳۹۱). شرکت در فعالیت‌های فوق برنامه مزایای زیادی را ارائه می‌دهد که فراتر از کلاس درس است. این فعالیت‌ها بستری را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند تا

علاقی خود را کشف کنند، مهارت‌های اجتماعی را توسعه دهند و حس تعلق را پرورش دهند. دانش‌آموزان با درگیر شدن در فعالیت‌هایی که به آن‌ها علاقه دارند، انگیزه بیشتری را تجربه می‌کنند که منجر به بهبود عملکرد کلی تحصیلی می‌شود.^۱ بی‌شک مهارت‌هایی که برای شهروندان در عصر دانایی و جهانی‌سازی تعریف کرده‌اند، فقط با حضور در برنامه‌های رسمی و کلاسی حاصل نمی‌شود. لذا استفاده از ظرفیت‌های فوق برنامه، فرصت مناسبی برای افزایش یادگیری‌ها و تغییرات مطلوب است. آمادگی کودکان برای زندگی بزرگسالی با توجه به تغییرات زیاد در سبک زندگی، آشنایی بهتر با سنن ملی و آموزه‌های دینی، تکمیل برنامه‌های درسی، احساس خود باوری، شکوفایی استعدادها، افزایش میزان مسئولیت‌پذیری و حس تعلق به فضای آموزشی، ایجاد نشاط و تنوع در برنامه‌های درسی، افزایش قدرت انتخاب و... از جمله اثرات فوق برنامه‌ها هستند که با اجرای آن‌ها می‌توان به حصول بسیاری از اهداف مقطع ابتدایی فائق شد (جاویدان، شاعری و هوشمند، ۱۳۹۴). فعالیت‌های فوق برنامه به سه نوع تفریحی، فرهنگی و علمی تقسیم می‌شود و به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا از زمان به صورت خلاق استفاده کنند. هرچند در اکثر مواقع در برنامه روزانه مدرسه ترکیبی از برنامه‌های منظم علمی، تفریحی، فرهنگی با نظارت معلم انجام می‌گیرد (تیرنی و هالت^۲، ۲۰۰۶). بنابراین، فعالیت‌های فوق برنامه را به جهت ماهیت آن که فرصت‌های یادگیری را برای فراگیران فراهم می‌کند می‌توان جزئی از برنامه درسی و نیز مکمل آن و در جهت تسهیل و افزایش اثر بخشی آن قلمداد نمود. با توجه به تعاریف، ویژگی‌های زیر را می‌توان برای برنامه‌های فوق برنامه متصور شد:

- جزء دروس رسمی مدارس به حساب نمی‌آیند، بنابراین، بحث نمره‌دهی و ارزشیابی آنچنان در آن‌ها مطرح نمی‌باشد.
- بیشتر در ساعاتی خارج از ساعات رسمی مدارس انجام می‌گیرند.
- زمان و مکان فعالیت‌های بر خلاف فعالیت‌های رسمی آموزشگاه‌ها محدود نیست.
- گروه‌بندی و انتخاب بر اساس علاقه می‌باشد و نه اجبار.

۱. برگرفته از <https://riversidecollege.co.za/importance-of-extracurricular-activities>

- تنوع، گستردگی و انعطاف پذیری بسیار بیشتری نسبت به برنامه های رسمی تربیتی دارد (قربانی، نیلی و دلبری، ۱۳۹۳).

بارکاس^۱ و همکاران (۲۰۱۲) در مقاله ای با بررسی اجمالی تعاریف فعالیت های فوق برنامه، نشان می دهند که خلاء آشکاری درباره یک تعریف پذیرفته شده وجود دارد؛ همچنین، با تحلیل تعاریف ارائه شده از متخصصان این حوزه ویژگی های اصلی و مشترک این تعاریف را به شرح زیر استخراج کرده اند:

- خارج از کلاس درس و برنامه درسی رسمی انجام می شوند.

- تحت نظارت مدرسه انجام می شوند.

- منجر به درجه یا مدرک تحصیلی نمی شوند.

- شامل فعالیت های علمی و غیر علمی هستند.

- داوطلبانه و اختیاری هستند.

آن ها با مبنا قرار دادن این ویژگی ها تعریفی به این شرح پیشنهاد می کنند: «فعالیت های فوق برنامه به عنوان فعالیت های علمی و غیر علمی تعریف می شود که تحت نظارت مدرسه در خارج از زمان معمول کلاس درس انجام می شود و بخشی از برنامه درسی رسمی به حساب نمی آید، این فعالیت ها دارای درجه یا اعتبار تحصیلی نیست و مشارکت در آن برای دانش آموزان اختیاری است». بنابراین، می توان این نتیجه کلی را گرفت که فعالیت های فوق برنامه، در تضاد و مقابل برنامه درسی نیستند، بلکه در کنار آن بوده و برای تکمیل و افزایش اثربخشی آن به کار می روند. در حقیقت، این دو رویکرد در درون یکدیگر، هم هدف و مکمل یکدیگر اند. نباید فعالیت های فوق برنامه را به دلیل ماهیت کلی غیر رسمی آن کم اهمیت تصور کرد و یا آن را تنها کوششی برای ایجاد شادی یا فرصتی برای استراحت فراگیر در نظر گرفت. بلکه باید در نظر داشت که فعالیت های فوق برنامه همانند برنامه درسی، نخست به دنبال ایجاد فرصت های یادگیری در فراگیران است و مانند فرایند برنامه های درسی، دارای مراحل مانند: نیازسنجی، تعیین اهداف، تعیین محتوا، روش های اجرا و در نهایت

ارزشیابی خاص خود است. بنابراین، فعالیت‌های فوق برنامه نه در رقابت با برنامه درسی‌اند و نه حالت کلیشه‌ای و کم ضرورت، بلکه در اندرون یک برنامه درسی جامع و مکمل و تسهیل‌گر فرایند گذار آن در رسیدن به اهداف مد نظر آن می‌باشند. در سال‌های اخیر گرایش به تحقیقات تطبیقی در حوزه‌های مختلف به ویژه در حوزه مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش روند افزایشی داشته است، یکی از علل این روند را می‌توان کسب شناخت از شرایط ملل دیگر و به خصوص تأثیر و نقش نظام‌های آموزشی در پیشرفت‌های گسترده اقتصادی-اجتماعی آنان دانست. با در نظر داشتن این نکته که چالش‌های جوامع بشری در مسیر رسیدن به توسعه یافتگی دارای اشتراک بوده و نظام‌های آموزشی جوامع نیز در این روند از این قاعده مستثنا نیستند (آقازاده، ۱۳۹۲)؛ در اهمیت و ضرورت مطالعات تطبیقی بیان می‌کند که در سودمندی مطالعات تطبیقی که در صدد تبیین وجوه تشابه و تفاوت میان نظام‌های تعلیم و تربیت در کشورهای مختلف و کسب تجربه از برنامه‌ها و فعالیت‌های موفق و ناموفق آنهاست، تردید نمی‌توان کرد. نصیری فیروز، ذاکر صالحی و مشکوه (۱۳۹۷) بیان می‌کند با مطالعه در آموزش و پرورش دیگر کشورها مشاهده می‌شود که اکثر کشورهایی که آموزش و پرورش موفق دارند با گسترش فعالیت‌های فوق برنامه، کاستی‌های نظام آموزشی خود را تا اندازه‌ای جبران کرده و اوقات فراغت فراگیران خود را به بهترین وجه پر کرده‌اند. در بین کشورهای مختلف، آفریقایی جنوبی از لحاظ ابعاد مختلف وجه اشتراکی با نظام آموزشی ایران به ویژه در بخش فوق برنامه درسی داشته است. برای مثال، در آفریقایی جنوبی مانند ایران دارای تعلیم و تربیت عمومی بوده که زیر نظر دولت و متمرکز انجام می‌شود و برنامه‌های درسی معمولاً براساس مبانی دینی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی طراحی می‌شوند. همچنین، در این کشور نیز بر نقش آموزش عالی و دانشگاهی در توسعه کشور تأکید شده و مهارت‌های مختلفی از جمله مطالعات عمومی، زبان‌ها، علوم و هنر و فرهنگ مورد آموزش قرار می‌گیرد؛ و زبان‌های محلی و انگلیسی نیز انجام می‌شود تا دانش‌آموزان راحت‌تر بتوانند وارد بازار کار شوند. پژوهش‌ها درباره مزایای فعالیت‌های فوق برنامه نشان از تأثیرات مثبت آن در مهارت‌های فردی-اجتماعی فراگیران، افزایش مشارکت و تقویت اعتماد به نفس، رشد ابعاد عاطفی، معنوی علمی، کاهش نرخ ترک تحصیل کنندگان و نیز افزایش نمرات درسی دانش‌آموزان است (کاظمی، ۱۳۷۸).

پژوهش‌ها نشان داده است با مشارکت در انجام فعالیت‌های فوق برنامه، فوائد بسیاری حاصل می‌شود. دانش‌آموزانی که در فعالیت‌های فوق برنامه مشارکت می‌کنند، دارای سازگاری اجتماعی بیشتری هستند (براتی و زندی، ۱۳۷۹). بسیاری از تحقیقات مانند (کاظمی، ۱۳۷۸) رابطه‌ای مثبت میان مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه و اعتماد به نفس را نشان می‌دهد (فرهادی، ۱۳۸۹). مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه را، موجب افزایش بهداشت روانی در نوجوانان می‌داند. پژوهش کفرآشنی (۱۳۸۳) نشان می‌دهد که بین برنامه‌های فوق برنامه اجرا شده در کشور و میزان استقبال جوانان از برنامه‌ها و تعداد شرکت‌کنندگان ناترازی‌هایی وجود دارد؛ برای مثال فعالیت‌های دینی و قرآنی، هنری و فرهنگی بیشتر از سایر برنامه‌ها اجرا شده‌اند، اما جوانان به صورت گسترده‌ای در فعالیت‌های ورزشی، اردویی و گردشگری شرکت کرده‌اند. در پژوهشی امام جمعه، احمدی، و تیمورنیا (۱۳۹۲) با موضوع بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه دوره ابتدایی ایران با کشورهای آمریکا، انگلستان و مالزی انجام شد، دریافتند که کشورهای مورد مطالعه در فعالیت‌های فوق برنامه اهداف مشترک و متنوعی را دنبال می‌کنند، اما در ایران بر اهداف کلی و حیطه‌های نگرشی تأکید شده است. کشورهای منتخب بر آشنایی با مذاهب و فرهنگ‌های گوناگون محلی، منطقه‌ای و جهانی، درک ارزش‌های سنت‌های خود و دیگران و افزایش تحمل و سعه صدر در مقابل فرهنگ‌های دیگر و ... تأکید دارند که این اهداف در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. محتوای برنامه‌ها در ایران از تنوع کمتری برخوردار است و بیشتر به فعالیت‌های مذهبی اهمیت داده شده است. تفاوت عمده ایران با سایر کشورها در اجرای برنامه‌ها، این است که زمان و ساعتی مشخص برای این گونه فعالیت‌ها در مدارس پیش بینی نشده است، میزان مشارکت معلمان در کشورهای مورد مطالعه بیشتر از ایران است. ارزشیابی برنامه‌ها در کشورهای منتخب به صورت عملکرد دانش‌آموزان و گزارش کار است. پژوهش‌های اخیر نشان داده است مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه با زمینه‌هایی مانند کاهش احتمال ترک تحصیل در مدرسه به خصوص در سال‌های دبیرستان، کاهش میزان مصرف مواد مخدر و جرائم، افزایش رقابت‌های بین فردی و خودانگاره مثبت و معدل بالا و تعامل با مدرسه، مشارکت فعال در روند سیاسی و دیگر فعالیت‌های داوطلبانه سلامت و بهداشت روان در بزرگسالی

مرتبط است (کفراشی، ۱۳۸۳). همچنین کنفرانسی (۱۳۸۳) در پژوهش خود به عدم موفقیت مربیان پرورشی در جذب دانش‌آموزان، در عرصه‌های مختلف فعالیت‌های فوق برنامه دست یافت. پژوهش رجبی نیازآباد (۱۳۹۵) نشان می‌دهد در حوزه فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی، نظام تربیتی ایران بر اهداف کلی و حیطه‌های نگرشی تاکید دارد اما در استرالیا بیشتر بر فعالیت‌های علمی و مهارتی تاکید دارند، که این اهداف در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. محتوای این برنامه‌ها در ایران از تنوع کمتری برخوردار است و بیشتر به فعالیت‌های مذهبی اهمیت داده شده است. تفاوت عمده ایران با استرالیا در اجرای برنامه‌های فوق برنامه، این است که زمان و ساعتی مشخص برای این گونه فعالیت‌ها در مدارس پیش‌بینی نشده است، میزان مشارکت معلمان در فعالیت‌های فوق برنامه بیشتر از ایران است. اسماعیل‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی بیان می‌دارند که تفاوت عمده فعالیت‌های فوق برنامه در ایران با سایر کشورهای در این است که زمان مشخصی برای اینگونه فعالیت‌ها در مدارس پیش‌بینی نشده است و نیز میزان مشارکت دانش‌آموزان و عوامل دیگر نسبت به سایر کشورها کمتر است. یافته‌های پژوهش تیمورنیا^۱ و همکاران (۲۰۲۱) نشان داد فعالیت‌های فوق برنامه ایران، مالزی، هند و انگلستان در ویژگی‌هایی همچون پرورش انسان متعادل و رشد همه‌جانبه؛ کسب تجارب زندگی واقعی؛ تنوع فعالیت‌ها و تکوین هویت به هم شباهت دارند. ایران از نظر ویژگی‌هایی همچون آموزش فوق برنامه به معلمان، نقش معلمان در انجام فوق برنامه، تلفیق فوق برنامه با برنامه درسی، همکاری سازمان‌ها در انجام فعالیت‌های فوق برنامه با کشورهای منتخب تفاوت دارد. براساس نتایج پژوهش، به دست اندرکاران نظام آموزشی ایران پیشنهاد می‌شود همانند انگلستان فعالیت‌های فوق برنامه با برنامه‌های درسی رسمی ادغام شود، پیش از خدمت به دانشجومعلمان، فعالیت‌های فوق برنامه آموزش داده شود و نقش و وظایف معلمان در اجرای فعالیت فوق برنامه به طور روشن، مشخص شود. بنابراین، باید درباره شاخص‌های فعالیت فوق برنامه در ایران و نسبت آن با دیگر کشورها، مطالعه تطبیقی صورت گیرد تا نارسایی‌های این برنامه‌ها در ایران بیش از پیش روشن شود. بنابراین، هدف از این پژوهش، پاسخ به این سؤال است که فعالیت‌های فوق برنامه آفریقای جنوبی با ایران از ابعاد مختلف چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارد؟

پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. اهداف فعالیت‌های فوق برنامه در ایران با کشور آفریقای جنوبی، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارد؟
۲. چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی از حیث محتوای فعالیت‌های فوق برنامه در ایران با آفریقای جنوبی دیده می‌شود؟
۳. در روش اجرا، فعالیت‌ها چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین ایران و آفریقای جنوبی دیده می‌شود؟
۴. در مرحله ارزشیابی فرایند فعالیت‌های فوق برنامه چه تشابهات و تفاوت‌هایی بین ایران و آفریقای جنوبی وجود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش کیفی و از نوع مطالعات تطبیقی بوده و با بهره‌گیری از روش تجزیه و تحلیل جورج بردی^۱، و ۴ مرحله توصیف^۲، تفسیر^۳، همجواری^۴ و مقایسه^۵ را در قالب جداولی را برای تجزیه و تحلیل بصری شامل می‌شود. در توصیف پدیده‌ها بر اساس شواهد و داده‌ها، یادداشت‌برداری و برای بررسی مرحله بعد آماده می‌شود. در تفسیر به واری و تحلیل اطلاعات توصیفی مرحله قبل پرداخته می‌شود. در همجواری، به طبقه‌بندی و کنار هم قرار دادن اطلاعات که در دو مرحله قبل آماده شده‌اند، برای ایجاد چارچوبی برای مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌ها پرداخته می‌شود. و در مقایسه به بررسی مسئله تحقیق با توجه به جزئیات در زمینه شباهت‌ها و تفاوت‌ها و پاسخ به سؤالات احتمالی تحقیق در این رابطه، پرداخته می‌شود (آقازاده، ۱۳۸۶). نمونه آماری فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی

1. J. Beredy
2. Description
3. Interpretation
4. Juxtapositions
5. Comparison

در آفریقای جنوبی و ایران بوده، و با ابزار مطالعه اسناد و اطلاعات مرتبط با موضوع گردآوری اطلاعات انجام گرفته است.

با توجه به نوع پژوهش، اطلاعات به صورت کیفی تحلیل شده، و در تجزیه و تحلیل داده‌ها بر تفکر و استدلال، شباهت‌ها و تفاوت‌ها برای یافتن اطلاعات کلیدی و مفید برای ارائه پیشنهادها تأکید شده است. برای پاسخ به سؤالات احتمالی پیرامون بحث، جداولی منظور شده و یافته‌های هر بخش در این جداول برای سهولت فهم مطلب، توصیف و طبقه‌بندی شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در ادامه شرح داده می‌شود.

۱. اهداف فعالیت‌های فوق برنامه در ایران با کشور آفریقای جنوبی، چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی

دارد؟

جدول ۱. اهداف فعالیت‌های آموزشی فوق برنامه

آفریقای جنوبی	<ul style="list-style-type: none"> - توجه به آشنایی با مبانی فرهنگی و تمدنی جهانی و ضرورت آشنایی با مسائل روز جهانی و پیشرفت‌های تکنولوژیک. - تقویت مهارت‌های فردی-اجتماعی مختلف و توجه به رشد مهارت‌های حرکتی بنیادین و پرورش تمرکز و هماهنگی جسمانی و ذهنی. - ایجاد زمینه ای و فرصتی برای هم‌ترازی آموزشی و کاهش برخی نابرابری‌ها و تبعیض‌های نژادی. - توسعه فضای آموزش و کیفیت بخشی به تجارب یادگیری فراگیران و کمک به یادگیری مستمر. - توجه به آموزش‌های مرتبط با فرهنگ بومی و محلی و ارتباط دادن فعالیت‌ها به محیط واقعی و روزمره (وزارت آموزش و پرورش آفریقای جنوبی، ۲۰۱۹).
ایران	<ul style="list-style-type: none"> - تحقق تعلیم و تربیت تمام ساحتی و زمینه‌سازی برای دستیابی به مدرسه صالح - اجرای راهکار «۶-۶» سند تحول بنیادین و برقراری تعامل اثربخش مدارس با سایر محیط‌های یادگیری - افزایش توانایی‌ها و مهارت‌های فردی و اجتماعی دانش‌آموز - تقویت رویکرد مدرسه‌محوری و ارتقای مدیریت آموزشی - کیفیت‌بخشی به فعالیت‌های آموزشی و تربیتی، تعمیق فرایند یاددهی-یادگیری - کمک به دانش‌آموزان در جهت انتخاب مناسب‌ترین شاخه و رشته تحصیلی متناسب با استعدادها و علایق آنان و همچنین، هدایت شغلی و مهارت‌آموزی - توسعه مشارکت‌های درون و برون‌مدرسه‌ای در ارتقای کیفیت فعالیت‌های آموزشی و تربیتی - پاسخگویی به نیازهای آموزشی و تربیتی و تقویت مهارت‌های گروهی دانش‌آموزان - غنی‌سازی برنامه درسی با تأکید بر اهداف محلی و منطقه‌ای - غنی‌سازی اوقات فراغت دانش‌آموزان در خارج از زمان مدرسه و فصل تابستان (وزارت آموزش و پرورش، بخش‌نامه شماره ۱۴۰/۱۱۶ مورخ ۱۳۹۹/۰۲/۰۳ دستورالعمل اجرایی ارائه خدمات آموزشی و تربیتی فوق برنامه در مدارس دولتی)

۲. چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی از حیث محتوای فعالیت‌های فوق برنامه در ایران با آفریقای جنوبی دیده می‌شود؟

جدول ۲. محتوای فعالیت‌های آموزشی فوق برنامه

آفریقای جنوبی	<p>- محتوای آموزشی متنوع بوده و فعالیت‌های ورزشی تا مهارت‌های کلامی و تفکر را در بر می‌گیرد.</p> <p>- آموزش‌ها شامل ورزش‌های مختلف (فوتبال، راگبی، کریکت، موج سواری، گلف) و هم چنین کار گروه‌هایی برای بحث و کار پیرامون علوم، ریاضیات، هنر و سایر مشاغل و استفاده از قصه‌گویی برای آشنایی سنین پایین‌تر با مسائل جهانی، که توسط مدارس یا به صورت حرفه‌ای‌تر توسط مؤسسات مختلف صورت می‌گیرد (مجله بین‌المللی توسعه آموزشی، ۲۰۲۳).</p>
ایران	<p>- اعیاد مذهبی و ملی، گرامیداشت ایام سوگواری بزرگان دین (موسوی، ۱۳۸۸). مسابقات فرهنگی، هنری و ورزشی (اداره کل امور فرهنگی و هنری، ۱۳۸۰)</p> <p>- اردوهای زیارتی-سیاحتی-علمی-آموزشی، نشریه دیواری، هنرهای دستی و نمایشی-نمایش‌ها (ملکی، ۱۳۸۰)</p> <p>- سروده‌ها، مراسم‌های صبحگاه، طرح‌هایی مثل طرح مدارس قرآنی (دارالقرآن)، طرح کرامت و مهارت‌های زندگی (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸)</p> <p>- تشکیلات شورای دانش‌آموزی، بسیج دانش‌آموزی و گرامیداشت مناسب‌ها و رویدادها</p>

۳. در روش اجرا فعالیت‌ها چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین ایران و آفریقای جنوبی دیده می‌شود؟

جدول ۳. چگونگی اجراکردن فعالیت‌های فوق برنامه

آفریقای جنوبی	<p>- اجرا در زمان بعد از مدرسه در مدارس و یا مؤسسات و باشگاه‌های گوناگون و تخصصی در هر حوزه صورت می‌گیرد.</p> <p>- تنوع فعالیت‌های اجرایی به خصوص در باشگاه‌ها به انتخاب با توجه به استعداد و علاقه فراگیر کمک می‌کند (آژانس آمار آفریقای جنوبی، ۲۰۲۱).</p> <p>- اجرا فعالیت‌ها در باشگاه‌های تخصصی و مختلفی مانند: تیم‌های ورزشی، باشگاه شطرنج، انجمن دانشجویی، باشگاه‌های فرهنگی، باشگاه‌های علم و ریاضیات، باشگاه‌های محیط زیست، مسابقات دانشگاهی، درام و تئاتر، خدمات اجتماعی و کار داوطلبانه صورت می‌گیرد و دانش‌آموزان بر اساس علاقه‌های خود در باشگاه‌ها عضویت پیدا می‌کنند (فعالیت‌های فوق برنامه در کالج کلاین واتر، ۲۰۲۴).</p>
---------------	--

1. <https://www.kwc.edu.za/top-10-2024-high-school-extracurricular-activities-for-south-african-students/>

ایران	<p>- شروع فعالیت‌ها با ابلاغ فعالیت‌های فوق برنامه از وزارتخانه به مدارس است.</p> <p>- زمان و مکان اجرا عمدتاً درون مدرسه و قبل از شروع کلاس‌ها و یا در زنگ تفریح صورت می‌گیرد.</p> <p>- فعالیت‌های فوق برنامه شامل دروس جبرانی، تکمیلی، و تقویتی آموزشی و خدمات پرورشی فوق برنامه شامل فعالیت‌های فرهنگی، هنری، ورزشی، بهداشتی و فعالیت‌های گروهی دانش‌آموزان است. انتخاب نوع فعالیت‌های فوق برنامه با پیشنهاد مدیر و تأیید شورای معلمان مدرسه انجام می‌گیرد، اولویت در تأمین نیروی انسانی کارآمد برای اجرا با کیفیت خدمات آموزشی و پرورشی فوق برنامه با کارکنان همان مدرسه است و در صورت ضرورت استفاده از سایر نیروها به شرط تأیید آموزش و پرورش بلامانع است، برگزاری هر گونه آزمون ورودی و شرط معدل برای ثبت نام دانش‌آموزان در مدارس اجرا طرح مجاز نیست (آیین‌نامه نحوه ارائه خدمات آموزشی و پرورشی فوق برنامه در مدارس دولتی مصوب ۶۲۰ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۷۷/۲۳).</p> <p>- شرکت داوطلبانه، حضور الزامی در برخی برنامه‌های همگانی، اجرا به صورت گروهی یا انفرادی، اجرا بیشتر برنامه‌ها در داخل مدرسه و اجرا برنامه‌های محدودی در کانون‌های فرهنگی و تربیتی</p> <p>- زمان اجرا برنامه‌ها بیشتر قبل از شروع کلاس‌های درسی، یا در زنگ تفریح و یا از طریق کوتاه‌کردن ساعات برنامه درسی</p> <p>- فراگیران اجراکننده اصلی بوده و مربی پرورشی نقش هدایت‌کننده را بر عهده می‌گیرد.</p>
-------	---

۴. در مرحله ارزشیابی فرایند فعالیت‌های فوق برنامه چه تشابهات و تفاوت‌هایی بین ایران و

آفریقای جنوبی وجود دارد؟

جدول ۴. طریقه ارزشیابی از فعالیت‌های فوق برنامه

آفریقای جنوبی	<p>- تعلق به نمره به خصوص در مهارت‌های حرکتی محسوس نمی‌باشد و بیشتر بر اساس تأثیرات مثبتی که باید بر موفقیت و قبولی در آزمون‌های درسی فراگیران داشته باشد، سنجیده می‌شود.</p> <p>- هم چنین والدینی که محصلان خود را به موسسات و باشگاه‌ها یا انجمن‌های آموزش‌های فوق برنامه فرستاده‌اند؛ می‌توانند گزارش‌های ارزیابی مهارت‌های مربوط به سن خاص فراگیر خود را دریافت کنند (دانشگاه کیپ تاون آفریقای جنوبی، ۲۰۲۱).</p>
ایران	<p>- نظارت بر حسن اجرای آیین نامه و دستورالعمل‌های اجرایی آن و ارزشیابی از عملکرد مدارس بر عهده وزارت آموزش و پرورش است که از طریق ادارات کل آموزش و پرورش و ادارات شهرستان اعمال می‌شود (آیین‌نامه نحوه ارائه خدمات آموزشی و پرورشی فوق برنامه در مدارس دولتی مصوب ۶۲۰ جلسه شورای عالی آموزش و پرورش مورخ ۱۳۷۷/۲۳).</p> <p>- ارزشیابی به منظور کشف نقاط ضعف و قوت برنامه‌ها، کشف استعدادها و خلاقیت‌ها و تقدیر از مدارس فعال صورت می‌گیرد (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۸).</p> <p>- ارزشیابی به شکل‌های مختلفی صورت می‌گیرد؛ به صورت توصیفی از هر دانش‌آموز و یا گزارشات بازدید (بخشنامه اداره کل آموزش و پرورش استان تهران).</p> <p>- ارزشیابی به اشکال مختلف: ارزیابی از عملکرد دانش‌آموزان، مربیان، برنامه (کریم‌زاده و همکاران، ۱۳۸۸).</p> <p>- ارزیابی به صورت توصیفی، تهیه فرم‌های ارزشیابی تربیتی برای هر یک از دانش‌آموزان و توصیف رفتارهای مورد انتظار در طول سال تحصیلی و تکمیل آن توسط معلمان (فرم تربیتی مدارس) و ارزشیابی از برخی فعالیت‌های دانش‌آموزان به شکل گزارش بازدید (بخشنامه اداره کل آموزش و پرورش استان تهران، ۱۳۸۹)</p>

۵. چه پیشنهادهایی را می توان بر اساس تطبیق فعالیت های فوق برنامه آفریقایی جنوبی با ایران برای بهبود عملکرد این حوزه از نظام تربیتی ایران ارائه کرد؟

جدول ۵. ارائه راهکارها و پیشنهادها

پیشنهاد	موارد قابل تأمل در فعالیت های فوق برنامه آفریقایی جنوبی
تنوع و گستردگی اهداف و نیازسنجی دقیق	فعالیت های فوق برنامه در ایران باید از تک بعدی بودن گذر کرده و علاوه بر توجه به آموزش مسائل فرهنگی، دینی و اعتقادی؛ از سایر ظرفیت های پرورشی مانند آموزش هنر، موسیقی، حرکات بنیادین، و ورزش های مورد علاقه فراگیران جهت رشد و توسعه فردی _ اجتماعی محصلان و تحکیم ارتباط آنان با برنامه درسی بهره بگیرند.
عدم نتیجه گرایی و فرایند محور بودن	در فعالیت های فوق برنامه مانند آن چه در باشگاه های هنرهای تجسمی آفریقایی جنوبی رخ می دهند باید فعالیت های فوق برنامه را جزئی از فرایند آموزشی فراگیران و به عنوان مکمل و تعمیق دهنده برنامه درسی رسمی دانست، و کمتر به بعد ارزیابی و رقابت محور نمودن آموزش که گاه رخ می دهد، نظر داشت.
محتوای آموزشی گوناگون	گستردگی محتوا از گروه های بحث پیرامون مباحث کلاس درس، در دروسی مانند ریاضیات، علوم و غیره تا آموزش موسیقی و هنرهای تجسمی عنصری است که باید با ایجاد اصلاح و تعدیلاتی و همسو کردن با ارزش های ملی ایران مورد توجه قرار گیرد.
ایجاد و گستردن مؤسسات و باشگاه های تخصصی	در آفریقایی جنوبی وجود مؤسسات و باشگاه هایی که به صورت حرفه ای به کار آموزش فوق برنامه می پردازند و فعالیت همسو و مکمل آنها در کنار برنامه رسمی دانشگاه ها و مدارس، موجب تسهیل در امر آموزش رسمی و افزایش تعداد قبولی ها آزمون های ورودی دانشگاه ها بوده است. هر یک از دبیرستان ها تعداد متنوعی از باشگاه های تخصصی را شامل می شود که دانش آموزان به تناسب علائق و استعداد های خود در فعالیت های باشگاه ها شرکت می کنند.
توجه به بافت و زمینه های محلی	در آفریقایی جنوبی با توجه به وجود فاصله های فرهنگی و برخورداری برخی از سطوح جامعه از موقعیت برتر؛ فعالیت های فوق برنامه با در نظر گرفتن سنن بومی و فرهنگ محلی؛ به آموزش های انفرادی و کاهش شکاف های موجود بین فراگیران می پردازد؛ و آمار قبولی های اقصا را در دانشگاه بالا می برد؛ از این تجارب می توان در اکثر استان های کمتر برخوردار ایران و پر نمودن شکاف های اجتماعی بهره گرفت.

بحث و نتیجه گیری

اهمیت فعالیت های فوق برنامه و میزان کمک و تسهیل گری این حوزه از نظام آموزشی به اثربخشی

کلی نظام بر کسی پوشیده نیست. در این میان اما بهره‌گیری از تجربیات موفق سایر نظامات را نباید از نظر دور داشت. کشور آفریقایی جنوبی میراث‌دار کاستی‌ها و تبعیض‌های ساختاری از گذشته است که نظام آموزش و پرورش آن را هم متأثر کرده است. اکنون تمام تلاش‌ها در این کشور بر آن است که آموزش رایگان و باکیفیتی در اختیار تمام اقشار قرار گیرد و حمایت‌هایی هم از دانشجویان مستعد در جهت تسهیل ادامه تحصیل در مقطع آموزش عالی صورت می‌گیرد تا از ترک تحصیل‌ها و از بین رفتن استعدادها جلوگیری شود. مدارس فعالیت‌های متنوع را در قالب فوق برنامه برای دانش‌آموزان به صورت جدی دنبال می‌کنند. فعالیت‌های فوق برنامه از نظر اهداف و محتوا در ایران بیشتر ناظر بر مبانی ارزشی و اشتراکات فرهنگی - دینی است اما آفریقایی جنوبی به علت وجود فرهنگ‌های گوناگون، به اهدافی که شامل تفاوت‌های فرهنگی، زبانی، مذهبی، محلی و... است نیز توجه کرده و از این طریق سعی در ایجاد وحدت ملی داشته است. بنابراین، در ایران فعالیت‌های فوق برنامه را باید بستر مناسبی برای پاسخ‌گویی به گوناگونی‌های فرهنگی در کشور دانست و دانش‌آموزان را با آداب و رسوم و فرهنگ‌های مختلف جهانی در عصر ارتباطات آشنا کرد. از نظر نحوه اجرا دبیرستان‌های آفریقایی جنوبی از باشگاه‌ها و مؤسسات متنوعی بهره می‌گیرند که هر یک از این مؤسسات فراگیران را در زمینه خاصی به صورت تخصصی هدایت می‌کنند و دانش‌آموزان بر اساس علاقه می‌توانند یک باشگاه ورزشی، موسیقی، باشگاه‌های علم و ریاضیات، باشگاه‌های محیط زیست، مسابقات دانشگاهی، درام و تئاتر، و... را انتخاب نمایند اما در ایران به سبب وجود تعداد کم این مؤسسات (که بیشتر مربوط به امور فرهنگی می‌شوند) تنوع کمی در فعالیت‌های فوق برنامه شکل بگیرد و در نتیجه به علایق و استعداد‌های همه دانش‌آموزان پاسخ لازم داده نشود. نکته دیگر در این حوزه آن که اصولاً فعالیت‌های فوق برنامه باید پایه‌های خود را در برنامه درسی رسمی مدرسه بنا نهد و از این طریق به ایجاد انگیزه برای یادگیری مؤثرتر کمک کند به همین دلیل آفریقایی جنوبی فعالیت‌های فوق برنامه خود را عموماً در باشگاه‌ها، یا در مدارس خاج از ساعت رسمی درسی مدرسه اجرا می‌کند؛ اما در ایران به دلیل عدم امکان حضور دانش‌آموزان در ساعات بعد از مدرسه؛ فعالیت‌های فوق برنامه به ناچار در زمانی که برای برنامه‌های درسی در نظر گرفته شده است در داخل مدارس اجرا می‌شود و متأسفانه گاهی به زیان برنامه درسی و بی‌تمایلی معلمان به همکاری

با مربی پرورشی نیز منجر می شود. ارزشیابی از فعالیت‌ها فوق برنامه در آفریقا جنوبی و ایران دارای مشترکات زیادی با ایران است و شاخص‌هایی مانند تعداد جلسات شرکت، میزان علاقه و پیشرفت دانش‌آموز در مهارت‌آموزی. همچنین، آفریقای جنوبی ارزشیابی را بیشتر بر اساس میزان تأثیری که فعالیت‌ها در موفقیت دانش‌آموزان در برنامه درسی رسمی خود در مدرسه داشته است، اندازه‌گیری می‌کنند اما در ایران بیشتر بر فرم‌های نمره‌دهی و توصیف عملکرد دانش‌آموزان، یا گزارش‌های بازدید تاکید شده است. ذکر این نکته حائز اهمیت است که در زمینه ارزشیابی از فعالیت‌ها فوق برنامه، که طبق تعاریف بیان شده فعالیت‌هایی مکمل و تسهیل‌گر برنامه درسی و فرایند محور می‌باشند؛ روشن می‌شود که نباید در زمینه ارزشیابی از این برنامه‌ها نتیجه‌محور بود و در پی پاسخ این سؤال شد: که دانش‌آموز چه چیزی یاد گرفته است؟ بلکه فعالیت‌های فوق برنامه در واقع فرصتی است تا دانش‌آموز در برخورد با یک مسئله از تمامی ظرفیت‌های خود بهره بگیرد. در پایان بر اساس یافته‌های تحقیق، مواردی برای بهبود عملکرد حوزه فعالیت‌های فوق برنامه کشور ارائه می‌شود که شامل اختصاص زمانی مشخص برای فعالیت‌های فوق برنامه. ایجاد باشگاه‌ها آموزشی متنوع در حوزه‌های ورزشی، زبانی، نمایش و تئاتر، محیط زیست، موسیقی و ... با توجه به فرهنگ و نیازهای بومی هر منطقه. حمایت از دانش‌آموزان مستعد و با استعداد و کمک برای درخشش آنان در عرصه‌های کشوری و جهانی.

منابع

- ابراهیمی فر، طاهره، و اخوان، تورج (۱۳۹۲). مطالعه تطبیقی تأثیر سیاست‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر توسعه انسانی در آفریقای جنوبی و ایران. *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۶(۱)، ۳۷-۹.
- اسماعیل‌زاده، فرشته، توکلی، سینا، پاسبان، اکبر، و جمالی، علی (۱۳۹۵). بررسی فعالیت‌های فوق برنامه مقطع ابتدایی در چندین کشور دنیا با نگاهی تطبیقی. *چهارمین کنفرانس بین‌المللی علوم و مهندسی*.
- آقا زاده، احمد (۱۳۸۶). *آموزش و پرورش تطبیقی*. تهران: سمت.
- آقازاده، احمد (۱۳۹۲). *آموزش و پرورش تطبیقی*. تهران: سمت.
- امام جمعه، سیدمحمدرضا، احمدی، غلامعلی، و تیمورنیا، مهین (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه دوره ابتدایی ایران با کشورهای آمریکا، انگلستان و مالزی. *پژوهش‌های برنامه درسی*، ۳(۱)، ۶۵-۱۷.
- براتی، علی، و زندی، پریوش (۱۳۷۹). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. *شورای تحقیقات اداره آ.پ شهر تهران*، طرح پژوهشی، ۲-۱.
- جاویدان، لیدا، شساعری، سعید، و هوشمند، امیررضا (۱۳۹۴). نقش فعالیت‌های فوق برنامه در آموزش و پرورش ابتدایی. *کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در علوم تربیتی و روان‌شناسی و آسیب‌های اجتماعی ایران*، اسفند ۱۳۹۴.
- رجبی نیازآباد، مهدی (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی فعالیت‌های فوق برنامه دوره ابتدایی ایران با استرالیا. *دومین کنگره بین‌المللی توانمندسازی جامعه در حوزه علوم اجتماعی، روان‌شناسی و علوم تربیتی*.
- شریعتمداری، علی (۱۳۷۵). *برنامه‌ریزی درسی*. تهران: انتشارات سمت.
- فرهادی، شهریار (۱۳۸۳). *بررسی تأثیر شورای دانش‌آموزی بر عزت نفس و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شهر کرج*. پایان نامه کارشناسی ارشد.
- قاسم‌پور، حمید (۱۳۸۹). *مطالعات نظری و تطبیقی در زمینه فرایند و رویکرد تولید برنامه درسی ملی در نظام‌های برنامه‌ریزی موفق متمرکز، نیمه‌متمرکز و غیر متمرکز جهان*. گزارش مطالعاتی به سفارش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی.

قربانی، سمیه، نیلی، محمدرضا، دلبری، سمیرا (۱۳۹۳). مطالعه تطبیقی ارزیابی کیفیت برنامه درسی آموزش عالی. *مطالعات برنامه درسی آموزش عالی*، ۵(۹)، ۹۰-۱۰۶.

کاظمی، محسن (۱۳۷۸). بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر میزان مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستان‌های شهر دماوند. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد شهر رودهن.

کفراشی، محمدحسین (۱۳۸۳). بررسی تطبیقی اثربخشی فعالیت‌های پرورشی مدارس راهنمایی قم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر رودهن.

مصطفی‌زاده، اسماعیل (۱۳۹۱). تعریف برنامه درسی از نظر صاحب‌نظران. برگرفته از <http://mahabadedu.blogfa.com/post/2>

نصیری فیروز، علیرضا، ذاکر صالحی، غلامرضا، و مشکوه، محمد (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی آموزش عالی چندزبانه در کشورهای منتخب و درس‌هایی برای ایران. *آموزش عالی ایران*، ۱۰(۲)، ۱۱۱-۱۳۶.

- After-school programs in Iran: A review of the literature (2018). The Iranian Ministry of Education, 2018.
- Bartkus, K. R., Nemelka, B., Nemelka, M., & Gardner, P. (2012). Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions. *American Journal of Business Education (AJBE)*, 5(6), 693-704.
- Teimoornia, M., Emamjomeh, S., Ahmadi, G., & Nasri, S. (2021). A comparative study of the features of extracurricular activities in Iran with England, India and Malaysia. *Iranian Journal of Comparative Education*, 4(2), 1138-1158.
- The role of after-school programs in South Africa (2019). South African Department of Basic Education 2019.
- Tierney, G. W., & Hallett E. R. (2006). *Dossier school of education*. University of Southern California Los Angeles. CA 90089-4037.